

сприяє роботі економіки. Правильно діюча грошова система стимулює кругообіг доходів і витрат, який уособлює всю економіку, сприяє повній зайнятості, стабілізації цін у країні. І навпаки, деформована грошова система може стати головною причиною безробіття, інфляційних процесів, перепадів рівня виробництва, недовикористання основних фондів, інших негативних явищ. По-друге, грошовим системам притаманні різні типи, які відповідають певним історичним етапам. У наш час грошова система формується і функціонує на базі банківської системи і може розглядатися як її складник. По-третє, обов'язком кожної держави є формування своєї грошової системи, надання їй повної незалежності та здатності протистояти зовнішнім впливам, коли вони загрожують інтересам національної економіки. Тому перспективним полем для подальших досліджень можуть виступити шляхи та інструменти стабілізації грошово-кредитної системи в умовах світової економічної кризи.

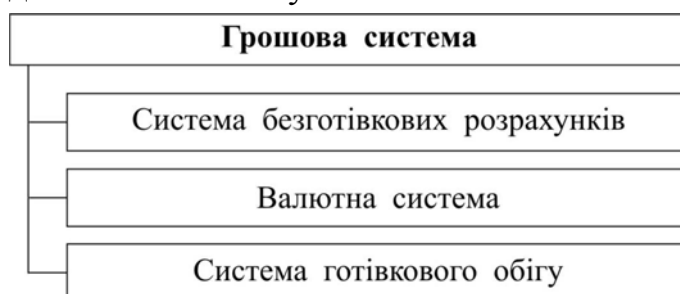

Рис. 2. Компоненти грошової системи

Література

1. **Артус М.М.** Гроші та кредит / Мирослав Миколайович Артус. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2005. – 166 с.
2. **Івасів Б.С.** Гроші та кредит / Івасів Богдан Степанович. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 528 с.
3. **Лагутін В.Д.** Гроші та грошовий обіг / Василь Дмитрович Лагутін. – К. : Знання, 2003. – 200 с.
4. **Гроші та кредит** / Савлук М.І., Мороз А.М., Лазепко І.І., Пуховкіна М.Ф., Шамова І.В. / за ред. М.І. Савлука. – К. : Вид-во Київського НЕУ, 2006. – 744 с.
5. **Стельмах В.С.** Гроші – людина – соціум: параметри взаємин / В.С. Стельмах, Т.С. Смовженко, З.Е. Скринник. – Л. : Вид-во Львівського БІ НБУ, 2006. – 188 с.
6. **Кейнс Дж. М.** Общая теория занятости, процента и денег / Джон Мейнард Кейнс. – М. : Наука, 1976. – 156 с.
7. **Гальчинський А.** Теорія грошей / Анатолій Гальчинський. – К. : Основи, 1996. – 141 с.
8. **Гроші та кредит** / за ред. Б.С. Івасіва. – К. : Либідь, 1999. – С. 112-332.
9. **Голуб А. Гроші.** Кредит. Банки / А. Голуб, Л. Семенюк, Т. Смовженко. – Львів : Центр Європи, 1997. – С. 155-157.
10. **Основы банковского дела** / под ред. А.Н. Мороза. – К., 1994. – С. 292-297.

УДК 330.342:338.911:330.151

Доц. **Я.В. Кульчицький**, канд. екон. наук –
НЛТУ України, м. Львів

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У КОНТЕКСТІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ

Проаналізовано теоретичні проблеми і методологічні основи дослідження сучасних економічних систем. Спираючись на існуючі методологічні підходи, автор обґрунтовує власну наукову концепцію у контексті постіндустріальної парадигми.

Ключові слова: методологія, методи, системна трансформація, економічні системи, постіндустріальна парадигма.

Assoc. prof. Ya. V. Kul'chyts'kyj – NUFWT of Ukraine, L'viv

Methodological pre-conditions research of contemporary economic systems in context of postindustrial paradigm

In article theoretical problems are analysed and methodological bases of research of the modern economic systems. Leaning against the existing methodological approaches, author substantiate own scientific conception in the context of postindustrial paradigm.

Keywords: methodology, methods, system transformation, economic systems, postindustrial paradigm.

Однією з найважливіших проблем сучасної економічної теорії є усебічне дослідження змісту, структури, закономірностей становлення й перспектив сучасних економічних систем [1, 5, 9-14, 17, 19, 21, 22, 24, 25]. Ця складна теоретична проблема, яка має й дуже істотне практичне значення, не може бути адекватно розв'язана без розробки її методологічних аспектів. Саме від методологічних передумов аналізу економічних систем вирішальним чином залежить правильне комплексне уявлення про системи, ступінь наукової обґрунтованості відповідних висновків та прогнозування подальшої еволюції економічних систем в умовах їх інтелектуалізації, глобалізації, різкого зростання уваги до екологічних проблем. На наш погляд, методологічним ключем до розкриття окресленої проблеми є застосування постіндустріальної парадигми, яка глибоко висвітлюється у працях А. Чухна [21, 22]. Постіндустріальна парадигма дає змогу виявити чинники й вектори розвитку сучасних економічних систем та вийти на об'єктивний порівняльний аналіз систем з метою пошуку оптимальних економічних моделей функціонування соціуму у ХХІ ст.

Деякі аспекти проблеми економічних систем частково висвітлюються й іншими соціально-гуманітарними науками. З цього випливає, що вивчення змісту економічних систем, проблем їх порівняння видається нині найбільш оптимальним і конструктивним на "стиках" економічної теорії з іншими суспільними науками. Комплексне дослідження економічних систем, методологічні підходи до їх порівняння повинні ґрунтуватися на усвідомленні об'єктивного процесу посилення інтеграції наукового знання. Важливу роль у забезпеченні конструктивних результатів економічного пошуку відіграють методи дослідження економічних систем і, зокрема, застосування системного підходу, який підводить до усвідомлення системної трансформації суспільства.

На наш погляд, передумовою комплексного дослідження і порівняння економічних систем є аналіз методологічних проблем економічного і соціального прогресу, який виступає своєрідним тлом розгортання економічних систем і у певному розумінні відображає висхідну еволюцію систем, включаючи періоди їх активної й глибокої трансформації. Ми вважаємо, що еволюція економічних систем як досить тривалий процес включає певні "зигзаги", "ітерації", "прориви" прогресивного, докорінного, однозначно позитивного спрямування, які й називають трансформаціями. Отже, виявити трансформаційний контекст динаміки економічних систем неможливо без методологічного аналізу процесу еволюції систем.

Сучасна методологія порівняння економічних систем повинна ґрунтуватися на міцній теоретичній основі. Для цього, на нашу думку, необхідно виявити особливості економічної діяльності та економічної свободи в умовах відкритого суспільства та відкритої економіки і окреслити контури теоретичної парадигми прогресу. Новітня методологія порівняння економічних систем повинна спиратися на дослідження низки взаємопов'язаних теоретичних проблем: від висвітлення проблеми людини, економічної діяльності як головного чинника еволюції і трансформації економічних систем до обґрунтування контурів економічного і соціального прогресу на порозі третього тисячоліття. При цьому методологічною домінантою у дослідженні, порівнянні сучасних економічних систем в умовах глобалізації та істотного зростання уваги до екологічних проблем повинні бути цивілізаційний підхід і постіндустріальна парадигма.

Фундаментом концепційних засад дослідження економічних систем є комплексний, системний підхід до їх розуміння як складних утворень, що визначають всю багатоелементну архітектуру суспільного ладу. Основоположними ідеями наукового аналізу є ідеї гуманізації, "олюднення" сучасної економічної теорії, оскільки, на наше глибоке переконання, зрозуміти генезис, суть та рух економічних систем чи здійснити їх типологізацію і порівняння, збагнути передумови формування національної економічної системи України на порозі третього тисячоліття неможливо без комплексного вивчення економічних систем у взаємозв'язку з проблемами місця і ролі людини, її діяльності, економічної та екологічної культури, соціальних та політичних інституцій, культурологічно-етнічних процесів у національній економіці. Як слушно зазначає Д. Чистилін, "...теорія, яка вивчає "суспільний" розвиток, стане справді суспільствознавчою тоді, коли до сфери її уваги разом з економічними проблемами потраплять проблеми соціальні" [18, с. 48].

У цьому контексті дослідження сучасних економічних систем повинно здійснюватися крізь призму людини, зокрема, епохальної зміни її ролі у суспільстві. Ми поділяємо думку А. Чухна, котрий слушно відзначає перехід людства до нового технологічного способу виробництва, коли знання, наука та інформація стають основними джерелами економічного зростання і настає нова постіндустріальна епоха, де панує нематеріальне виробництво. Учений переконливо наголошує: "Економічна людина, яка тисячоліттями жила матеріальними інтересами, в боротьбі домагалась задоволення своїх потреб, переростає в людину творчу, озброєну знаннями, яка реалізує себе в творчій праці, творчій діяльності. Все це істотно змінює місце і роль людини в суспільстві. Вона стає безпосередньою метою виробництва, основним джерелом і критерієм соціально-економічного прогресу" [21, с. 288-289].

Окремо хочемо наголосити, що ми повністю поділяємо точку зору Г. Башнянина, котрий розглядає теорію економічних систем як метатеорію чи метаметодологію, як таку фундаментальну економічну науку, яка стоїть чи повинна стояти над економічною теорією як такою, чи політичною економією. Як певного роду метатеорія чи метаметодологія економічного функціонування та розвитку вона повинна досліджувати, на думку вченого, найзагальніші принципи чи закономірності функціонування та розвитку економіч-

них систем. Ця наука – свого роду "...філософія економічного життя, філософія економічного розвитку" [1, с. 173].

Водночас необхідно підкреслити, що сьогодні у зарубіжній економічній науці спостерігаємо певне зниження уваги до власне методологічних проблем економічного дослідження суспільства. Так, сучасний зарубіжний дослідник Б. Фрей у статті "Чому економісти зневажають економічну методологію" зазначає, що "наукові рецензенти економічних журналів присвячують більшість своєї уваги, якщо не всю увагу, формалізму і технічним деталям. Зміст статті і погляди, які у ній містяться для розуміння реального світу мають вторинне значення. Більшість рецензентів уникають оцінювати зміст, оскільки це неминуче передбачає ціннісні судження, які у сучасній економічній теорії розглядають як "ненаукові", тому що вони є суб'єктивними" [23, с. 4].

Розмірковуючи про методологію дослідження економічних систем хочемо висловити власне бачення, розуміння кількох важливих з огляду теорії понять, від трактування яких логічно залежать подальші висновки. Ми дотримуємося позиції, згідно з якою методологія є, по-перше, сукупністю методів наукового пізнання і, по-друге, роздумами про методи та їх удосконаленням. Водночас методи – це конкретні способи та інструментарій вивчення об'єкта дослідження, які взаємно доповнюють один одного, даючи змогу проникнути у глибинну суть явища чи процесу. При цьому, як слушно зазначає О. Сичи-виця, метод є системою регулятивних принципів діяльності суб'єкта, яка залежить від її мети, засобів здійснення і характеру об'єкта [16, с. 294]. Дж. Кейнс розглядав метод як універсальний інструмент пізнання, а його результати – як такі, що змінюються залежно від конкретних умов [6, с. 480-483]. На цій основі Г. Башнянин навіть наголошує, що "...у будь-якій науці метод є важливішим за його результати" [1, с. 14]. Крім того, хочемо наголосити, сучасне тлумачення методології, на наш погляд, включає аспект класифікації, типологізації об'єктів аналізу чи їх складових, а також визначення наукової парадигми дослідження.

Комплексне дослідження економічних систем та спроби їх сучасної типологізації і порівняння повинні ґрунтуватися на усвідомленні об'єктивного процесу інтеграції наукового знання. Оскільки основним об'єктом нашого дослідження у широкому розумінні є людина у контексті еволюції економічних систем, політичної організації та системи панівних цінностей, тобто соціуму у його основних вимірах, – тому для нас прийнятними виступають методи досліджень, що застосовуються в економічній та ін. соціально-гуманітарних науках (економічній історії, історії економічної думки, економічній соціології, економічній географії, соціальній філософії, політології, культурології та ін.). Серед таких методів насамперед необхідно назвати: емпірично-історичний, який передбачає безпристрасний, об'єктивний аналіз і порівняння різних економічних і соціальних концепцій; теоретико-логічний, змістом якого є пошук об'єктивних тенденцій та закономірностей еволюції самої економічної науки; діалектичний, що передбачає розгляд явищ і процесів у їхніх взаємозв'язках, взаємовпливах та безперервному розвитку. Крім того, спільними для наук про людину і суспільство є єдність історичного і логічного під-

ходів до розгляду відповідних процесів і явищ, що дає змогу "уникнути" історичних зигзагів та збагнути вузлові щаблі розвитку і виявити головні тенденції еволюції. Кількісні і якісні методи дослідження у їх поєднанні дають змогу "схопити" об'єкт у його повноті. Ці та інші методи дослідження економічних систем, про які мова йде нижче, можуть дати найбільший ефект лише у поєднанні, взаємодоповненні [18]. Більше того, як слушно підкреслює А. Гриценко, "...метод оволодіння об'єктом, що поєднує у собі низку загальнонаукових методів (аналіз та синтез, індукцію, логічне та історичне і т.п.) повинен бути покладений в основу економічної теорії, яка за своєю суттю збігається з логікою функціонування і розвитку економічної системи" [4, с. 57].

Таким чином, посилення об'єктивного процесу інтеграції наукового знання на порозі третього тисячоліття передбачає адекватні зміни у методології наукового економічного пошуку, зокрема, свідоме й цілеспрямоване об'єднання можливостей різних соціально-гуманітарних наук і застосування різних методів пізнання економічних систем.

Серед інших важливих методів дослідження економічних систем можна, на нашу думку, виділити синтез та композицію [8], еволюційний метод [15], синергетичний підхід [5, 7, 14]. Так, одним з сучасних напрямів наукових досліджень є еволюційний підхід, заснований на ідеях нелінійності та самоорганізації складних економічних систем (синергетиці). У цьому контексті В. Базилевич правомірно вважає, що еволюційний метод (еволюційна економіка), по-перше, розглядає економіку як відкриту систему, що еволюціонує; по-друге, визначає час як найважливіший параметр функціонування складної системи, аналізуючи соціально-економічні зміни як недетерміновані та незворотні, лінійні у минулому і розгалужені у майбутньому; по-третє, пояснює стійкість економічних систем залежно від співвідношення міри однорідності та гетерогенності інституційних одиниць, виходячи з того, що надмірна внутрішня диференціація спричиняє наростання ентропії та хаосу і є так само небезпечною, як і повна однорідність, яка гальмує економічний розвиток; по-четверте, прагне подолати розрив між методологічним індивідуалізмом (ігнорування оберненого зв'язку між індивідом та соціальним оточенням) і холізмом (заперечення творчих здібностей індивіда у процесі аналізу соціальної цілісності), розглядаючи результати індивідуального вибору і системної взаємодії як рівнозначні та взаємопов'язані [5, с. 18].

Що стосується синергетичного підходу, то варто зазначити, що вперше погляд на суспільство як самоорганізовану систему, котра розвивається як саморозвиток Світового Духу, обґрунтував німецький філософ Г. Гегель. Мету суспільно-економічного поступу він визначив як розвиток і реалізацію свободи громадянина у громадянському суспільстві. Свобода реалізується через "сходження" щаблями обмежених у часі історичних епох, які послідовно змінюють одна одну і у кожній з яких є своя міра усвідомлення та реалізації свободи [3]. М. Вебер, продовжуючи розвивати таку теоретичну парадигму Г. Гегеля, піддав аргументованій критиці економічний детермінізм К. Маркса та обґрунтував концепцію рівнозначності матеріальних і духовних чинників суспільно-економічного поступу [2]. Поширення на порозі третього

тисячоліття синергетичного методу та застосування його принципів самоорганізації до аналізу як Всесвіту, так і суспільства, економічної системи, поступово підводить учених до переконання про глибинну єдність закономірностей розвитку Всесвіту і соціуму на засадах парадигми діяльності.

Цікаве, на наш погляд, трактування синергетичного підходу при дослідженнях сучасних економічних систем пропонує В. Базилевич. Учений вважає, що синергетика змінює універсальні підходи до світосприйняття і відкриває широкі можливості багатоаспектного висвітлення економічних процесів і явищ на основі поєднання системно-функціонального та ймовірнісного підходів, визнання спонтанності та визначальності випадкового чинника у самоорганізації соціально-економічної системи, заперечення монодетермінізму та однозначної запрограмованості розвитку першопричинами при обґрунтуванні раціональних шляхів еволюції [5, с. 18-19].

Не дивлячись на важливість проаналізованих методів вивчення економічних систем, їхню ефективність при оптимальному поєднанні, нині спостерігаємо необхідність подальшого розвитку методології пізнання закономірностей еволюції систем з метою відповіді на нові складні питання і виклики, які ставить третє тисячоліття. При цьому, на наше переконання, саме постіндустріальна парадигма дослідження сучасних економічних систем є тим дороговказом, який дає змогу розкривати внутрішні механізми саморозвитку систем і накреслювати підходи до порівняння систем на порозі третього тисячоліття, в умовах формування постіндустріального, інформаційного суспільства.

Література

1. Ващишин А.М. Наукова діяльність професора Г.І. Башнянина. – Львів : Каменяр, 2001. – 716 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму : пер. з нім. – К. : Основи, 1994. – 261 с.
3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук : пер. с нем. – М. : Наука. – 1974. – Т. 1. – С. 375-388.
4. Гриценко А. Про логіку та структуру курсу економічної теорії // Ринкова економіка: Проблеми викладання і вивчення в Україні : матер. міжнар. літнього екон. семестру "Інтереко". – Львів : Інтереко, 1993. – С. 56-58.
5. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання-Прес, 2001. – 581 с.
6. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Петти В., Смит А., Рикардо Д., Кейнс Дж., Фридмен М. Классика экономической мысли : сочинения. – М. : Изд-во ЭК-СМО-Пресс, 2000. – С. 480-786.
7. Князева Е.Н. Международный московский синергетический форум // Вопросы философии. – 1996. – № 11. – С. 147-152.
8. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М. : Экономика, 1989. – 523 с.
9. Кульчицький Я.В. Еколого-економічні системи (проблеми теорії і методології дослідження). – Львів : УкрДЛТУ, 2003. – 64 с.
10. Кульчицький Я.В. Проблеми формування соціально-екологічних суспільних відносин у контексті трансформації сучасних еколого-економічних систем. – Львів : Камула, 2005. – 144 с.
11. Кульчицький Я.В. Філософія екологічної безпеки у контексті системного підходу до вивчення національних економік // Вісник Львівського ун-ту : серія економічна. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2005. – Вип. 34. – С. 358-361.
12. Кульчицький Я.В., Кульчицький Б.В. Порівняння економічних систем (проблеми методології). – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 318 с.

13. Леоненко П.М., Черепніна О.І. Сучасні економічні системи : навч. посібник. – К. : Знання, 2006. – 429 с.
14. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ ст.). – К. : НАН України Ін-т економіки, 1997. – 455 с.
15. Маевский В. Эволюционная теория и макроэкономика // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 25-30.
16. Предмет і проблематика філософії : навч. посібник / за заг. ред. М. Скринника, З. Скринник. – Львів : Вид-во Львівського БІНБУ, 2001. – 487 с.
17. Світова економіка : підручник / А.С. Філіпенко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та ін. – К. : Либідь, 2000. – 582 с.
18. Тарасевич В. Про предмет фундаментальної економічної науки // Економіка України. – 1998. – № 4. – С. 60-67.
19. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К. : Знання, 2007. – 670 с.
20. Чистилін Д. До питання теорії суспільного розвитку: аспект самоорганізації // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 43-49.
21. Чухно А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К. : Логос, 2003. – 631 с.
22. Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. Сучасні економічні теорії : підручник / за ред. А.А. Чухна. – К. : Знання, 2007. – 878 с.
23. Frey B. Why Economists Disregard Economic Methodology // University of Zurich. Working Paper Series. – 2000. – No. 58. – P. 1-11.
24. Kowalik T. Współczesne systemy ekonomiczne: Powstawanie, ewolucja, kryzys. – Warszawa: Wydawnictwo WSPiZ im. L. Koźminkiego, 2000. – 355 s.
25. Polityka ekonomiczna w warunkach globalizacji / Red. P. Bożyk. – Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Informatyczna, 2004. – 247 s.

УДК 330.342: 303.725.2

*Проф. Б.В. Кульчицький, д-р екон. наук –
Львівський НУ ім. Івана Франка*

ПАНОРАМА СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ ІВАНА ФРАНКА

На основі аналізу економічних праць Івана Франка висвітлено погляди видатного українського мислителя на проблеми людської діяльності, економічних систем суспільства, суспільно-економічного прогресу та його закономірностей. Автор обґрунтовує думку про актуальність і конструктивність економічних ідей Івана Франка на порозі третього тисячоліття.

Ключові слова: економічні системи, методологічні підходи, методологія системного аналізу, системні трансформації, порівняння економічних систем.

Prof. B.V. Kul'chyts'kyj – L'viv NU named after Ivan Franko

Panorama of world economic evolution in scientific discourse of Ivan Franko

On analysis base of economic research Ivan Franko transactions elucidated the looks of remarkable Ukrainian thinker on problems of human activity, economic society systems, social-economic progress and his conformities to natural laws. Author substantiate thought about actuality and constructive of economic Ivan Franko ideas on threshold of third thousand years.

Keywords: economic systems, methodological approaches, methodology systems analysis, system-formatted transformations, comparisons of economic systems.

Економічна теорія ХХІ ст. є надзвичайно складною, розгалуженою системою економічного знання, яка продовжує невпинно розвиватися в умовах